

SERBEST CUMHURİYET FIRKASI DENEMESİNDEN ÖNCE İZMİR'DE CUMHURİYET HALK FIRKASI (1928-1930)

SERAP TABAK

GİRİŞ

Gazi Mustafa Kemal Paşa, Dumlupınar Meydan Savaşıyla düşmanı yurttan atıp, vatanı kurtardıktan sonra, çok önceden kurmayı tasarladığı kuvvetli bir siyasî fırkanın teşkili için vaktin geldiğine karar verdi. Gazi "Halk Fırkası" adı ile bir fırka kuracağını Ankara'da *Hâkimiyet-i Milliye*, *Yeniğün* ve *Öğüt* gazetelerine beyânat vererek ilân etti.¹ Gazi Mustafa Kemal Paşa, bu beyânatını takiben bir yurt gezisine çıkarak, kurmayı tasarladığı fırkanın programı hakkında milletle temasa başladı.² Yurt gezisinden döndükten sonra da, Ankara'da fırkanın kuruluş hazırlıklarına başladı. Bu sırada Birinci T.B.M.M. 1 Nisan 1923'te seçimlerin yenilenmesine karar vererek kendini feshetti.³ 8 Nisan 1923 günü T.B.M.M.'deki Müdafaa-i Hukuk grubu bir toplantı yaparak "9 Umde"ye mâlik bir seçim beyannamesi yayımladı. Bu beyannamede mevcut olan dokuz maddeden birinde, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni bir siyasî parti haline sokmak teklifi yer almaktaydı.⁴ "9 Umde"nin ilâm ile Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti sona eriyor, "Halk Fırkası" doğuyordu. Müdafaa-i Hukuk'un seçimi kazanmasını müteakip T.B.M.M.'nin İkinci devresine katılan mebuslar yaptıkları toplantılarda Halk Fırkası'nın nizamnâmesini müzakere ettiler. 9 Eylül 1923'de nizamnâme kabul edilerek kesin şeklini aldı.⁵ Bu nizamnâmenin özelliği; daha sonra kesin şeklini alacak olan Cumhuriyet Halk Fırkası'nın program esaslarından başlıcalarını daha o zaman açıkça ilân etmiş olmasıdır. Ayrıca, bu nizamnâmeyle Türk Milleti'nin tek temsilcisi olarak B.M.M.'nin otoritesini kurmak amacı da güdülmüştür. Halk Fırkası'nın şeklen kuruluş tarihi 9 Eylül 1923 olmakla beraber Müdafaa-i Hukuk'a bağlı oluşu dolayısıyla menşei "Sivas Kongresi" olarak kabul edilmektedir. Halk Fırkası kurulduktan sonra fırka başkanı olan Mustafa Kemal Paşa, 23 Ekim 1923 tarihli bir dilekçe ile İçişleri Bakanlığı'na müracaat ederek fırkanın resmen kurulmuş olduğunu bildirdi. Böylece Halk Fırkası, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilânından altı gün önce resmen teşekkül etmiş oldu.⁶

9 Eylül 1923 tarihli Halk Fırkası nizamnâmesinin, 1. maddesine göre; fırkanın amacı, "Millî Hâkimiyetin halk tarafından ve halk için icrasına rehberlik etmek ve Türkiye'yi asri bir devlet haline yükseltmektir." 2.madde de, "Fırka nazarında halk

mefhumu herhangi bir sınıfa münhasır değildir. Hiç bir imtiyaz iddiasında bulunmayan ve umumiyetle kanun nazarında mutlak bir müsâvat kabul eden bütün fertler halktandır. Halkçılar, hiç bir ailenin, hiç bir sınıfın, hiç bir cemaatin, hiç bir ferдин imtiyazlarını kabul etmeyen ve kanunları vaz'etmekteki mutlak hürriyet ve istiklâli tanıyan fertlerdir" denilmektedir.⁷

Halk Fırkası adı 10 Kasım 1924'te "Cumhuriyet Halk Fırkası"na dönüştü.⁸ Halk Fırkası'nın "Umumî Reisi" olan Gazi Mustafa Kemal Paşa, 1919-1927 yılları arasındaki zaman zarfında herhangi bir kongre yapılmadığını bildirmektedir. Bununla birlikte, 9 Eylül 1923'te T.B.M.M.'ne katılan mebusların yaptıkları toplantı, özellikle "Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti"nden "Halk Fırkası"na geçişi düzenlemesi itibarıyla mühim rol oynamıştır.

15 Ekim 1927 tarihinde T.B.M.M. salonunda toplanan Kongre Cumhuriyet Halk Fırkası'nın İkinci Büyük Kongresi olarak adlandırılmaktadır.⁹ Çünkü Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Kongreyi açış konuşmasında belirttiği gibi, Sivas Kongresi Cumhuriyet Halk Fırkası'nın başka isim altında yapmış olduğu ilk kongredir.¹⁰

Halk Fırkası'nın 1927 yılındaki İkinci Kongresi'nde Gazi Mustafa Kemal Paşa altı gün süren büyük Nutku'nu okudu. Bu kongrede 123 maddelik yeni fırka nizamnâmesinin umumî esaslarındaki ruh ve manaya sadık kalınmak şartıyla; cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık ve laiklik ilkeleri genişletilerek fırka prensipleri aydınlatıldı.¹¹ Fırka'nın programı 7 madde halinde "genel esaslar" başlığı altında ortaya konurken, Gazi Mustafa Kemal Halk Fırkası'nın "bânisî ve umumî reisi" ilân edildi. Fırkanın sınıf ayırımı yapmaksızın bütün ulusa dayandığı kabul edildi. Bütün "siyasî, idarî, içtimâî, iktisadî, harsî ve bunlara mümasil teşekküllerin idarecileri ve köy muhtarlarının" adaylıkları dahi Fırka müfettişleri tarafından onaylanacaktı. Diğer taraftan "Türk Ocakları" da Fırka'nın denetimî altında olan bir kuruluş olarak kabul ediliyordu. 1926 yılında, Fransa'da kurulmuş olan Avrupa radikal partilerinin birliğine katılma konusunda gelen çağrı kongrede reddedildi. Böylece Halk Fırkası, Türk siyasî hayatını kaplayan yegâne millî parti oldu.¹²